

DE EINDTERMEN ALS HEFBOOM VOOR BETER MOEDERTAALONDERWIJS

eindtermen

Een van de doelen van de eindtermenoperatie is het bieden van een kwaliteitsgarantie voor het onderwijs. Kees Sluis, docent aan de lerarenopleiding van Hogeschool Holland in Diemen, bekeek welke mogelijkheden de voorgestelde eindtermen op dit vlak bieden. Hoewel hij kritiek heeft, kunnen de eindtermen volgens hem ook steun bieden bij een zinvolle invulling van het moedertaalonderwijs. Wel signaleert hij dat invoering niet realistisch is zolang er niet aan een aantal voorwaarden is voldaan.

Tegen de gelatenheid

Ik heb nog geen enkele leraar gesproken die zei: 'Hè, hè, nou zijn er eindelijk eens eindtermen voor mijn vak.' Leraren zitten kennelijk niet te wachten op eindtermen. En toch denk ik dat er wettelijk vastgestelde eindtermen voor alle vakken in het voortgezet onderwijs, en dus ook voor Nederlands, zullen komen.¹ Het Ministerie van O&W heeft er hoge verwachtingen van, de SLO en het CITO hebben er groot belang bij en het veld..? Het veld zal zich wellicht weinig van deze nieuwe oekaze uit Zoetermeer aantrekken.² Het veld heeft zich immers ook nooit veel aangetrokken van het Examenbesluit, zoals dat nu voor het voortgezet onderwijs geldt. Als dat zo gaat, zal de hele eindtermenoperatie mislukken.

Ik zou daar niet gelukkig mee zijn.³ Het voortgezet onderwijs lijkt in een diep dal. Binnen veel schoolteams en secties lijkt het alsof 'de dood in de pot is'. De onderwijsbezuinigingen, gevoegd bij het teruglopende leerlingaantal, hebben op veel plaatsen tot afvloeiing van een hele generatie nieuwe leraren geleid. Daarentegen is de hoeveelheid werk voor leraren voortdurend vermeerderd. De overgeblevenen zijn gedwongen voor een overlevingsstrategie te kiezen. Hierbij hoort onder andere: niet teveel moderniseren en ook — sneller dan vroeger — de hoop voor sommige leerlingen opgeven. Vanuit deze constatering is op korte termijn een kwaliteitsverbetering nodig. Maar dan zal er wel méér moeten gebeuren dan het wettelijk maken van eindtermen. De door de eindtermen Nederlands beoogde doelstellingen⁴ bevatten enkele punten, die de moeite van het realiseren waard zijn. Zij slui-

ten aan op de vernieuwingen in het moedertaalonderwijs in de laatste twintig jaar en op de visie op moedertaalonderwijs van de VON. Ik noem een vijftal punten:

- a het belang van ons vak voor de meeste andere vakken benadrukken en dit in schoolbeleid vertalen;
  - b Nieuwe ideeën voor beter lees- en schrijfonderwijs die de laatste twintig jaar ontwikkeld zijn, verankeren in de onderwijspraktijk;
  - c spreek- en luisteronderwijs eindelijk een verantwoorde invulling geven;
  - d vastleggen dat Nederlands eerst en vooral een communicatievak is;
  - e werk maken van het feit, dat Nederlands een vak voor *alle* leerlingen behoort te zijn.
- In het vervolg van dit artikel wil ik deze punten becommentariëren en proberen te omschrijven via welke instrumenten en voorwaarden deze punten te realiseren zijn. Hoewel ik ervan overtuigd ben dat het hier gaat om essentiële doelstellingen, is het te gemakkelijk om de realisatie ervan zonder meer op het dak van de toch al overbelaste leraren te schuiven.

Het belang van Nederlands voor de meeste andere vakken

De eindtermencommissie Nederlands schrijft op pagina 10 van haar advies dat het wenselijk is dat men op *schoolniveau* komt tot minimale afspraken over de eisen die aan taalvaardigheid en het taalgebruik van de leerlingen worden gesteld.

Dat er goede redenen zijn om met andere vakken samen te werken ervoer de commissie, toen ze overleg pleegde met de eindtermencommissie voor Moderne Vreemde Talen. Steven ten Brinke, de voorzitter van de eindtermencommissie Nederlands, zegt hierover in een interview in *Uitleg*: 'Wij hadden het idee dat zij meer grammatica zouden willen. Het was een geweldige steun voor ons [de eindtermencommissie Nederlands — K.S.] toen we hoorden dat dat niet zo was. Het vergemakkelijkt de taak van de leraar moderne talen als de leerlingen geen spreekangst hebben in het Nederlands, omdat de stap naar het praten in het Engels of het Frans dan minder groot is.'⁵

De meeste andere vakken bedienen zich van het Nederlands tijdens het leerproces. Invoering van eindtermen zou — eindelijk eens —

de aanleiding kunnen zijn om de samenwerking met die andere vakken nu eens serieus aan te pakken. Ik denk hierbij aan: uitwisseling van te lezen leerteksten, een eenduidige methode van tekstaanpak, vergelijkbare schrijfadviezen (op het gebied van materiaalverzameling, structurering, formulering) en een zich over alle vakken uitstrekkende beoordeling van de schrijftechnische kwaliteit van leerlingproducten.

Naar mijn mening zouden zulke afspraken over het taalgebruik van de leerlingen moeten worden vastgelegd in een soort school(taal)beleid. Maar ook hier geldt dat een intentie uitspreken in eindtermen en de realisatie afschuiven naar individuele leraren geen goede weg lijkt. Ik pleit daarom voor experimenten die duidelijkheid geven over de manier waarop zo'n beleid het beste vorm kan krijgen. De goede voorbeelden kunnen dan op grotere schaal worden nagevolgd.

Nieuwe ideeën voor beter lees- en schrijfonderwijs

Een van de verworvenheden van de jaren zeventig vind ik de aandacht voor het normaal-functionele. Hierbij wordt onderwijs gegeven met als uitgangspunt, dat het voor de leerling iets moet opleveren wat op korte termijn bruikbaar is en/of dat het voor leerlingen boeiend is. Dit betekent onder meer dat bij lezen ook andere teksten dan uit de literaire canon kunnen worden behandeld en dat creatief schrijven onderdeel van de lessen uitmaakt. Lezen we de adviezen van de eindtermencommissie Nederlands, dan lijkt deze verworvenheid, als het gaat om lezen en schrijven, zo goed als geëlimineerd. Er is wel sprake van 'functioneel lezen' en 'functioneel schrijven', maar dit betreft voornamelijk een *zakelijke* functionaliteit.

Het lezen van fictionele teksten heeft zijn eigen plaats verloren en gaat op in de door zakelijke functionele vaardigheden beheerste eindterm voor 'Lezen'. Daar doen sub-eindtermen als 'vragen over de relatie tussen tekst en werkelijkheid en over de waarde van de tekst voor henzelf en voor anderen kunnen beantwoorden' weinig aan af. Wel moet ik de commissie nageven, dat zij zich niet heeft laten verleiden tot het tot eindterm verheffen van het (elementair) doornemen van de literaire canon.

Bij de eindterm voor het schrijven wordt het creatieve aspect helemaal niet meer genoemd. Betekent dit dat we nog louter verzakelijke schrijfvaardigheidslessen moeten geven? En moeten we de schrijfprodukten alleen nog beoordelen op de vraag of ze voldoen aan noodzakelijk geachte conventies en doel- en publieksgerichte strategieën?

Gelukkig is de eindtermencommissie zich ook bewust van het gevaar van het 'doorslaan' van het lees- en schrijfonderwijs naar het zakelijke. In haar toelichting op de geformuleerde eindtermen benadrukt zij zelf het belang van 'gaan of blijven lezen' en creatief schrijven. Het moet mogelijk zijn om leerplannen te ontwikkelen die een zeker evenwicht laten bestaan tussen het creatieve en het zakelijke. Ik pleit ervoor dat dat gebeurt. Tevens zullen leraren moeten worden nageschoold in het omgaan ermee.

Verantwoorde invulling van spreek- en luisteronderwijs

De eindtermencommissie kiest ervoor spreek- en luisteronderwijs een duidelijke plaats binnen Nederlands te laten behouden (c.q. te geven). Spreek- en luisteronderwijs lijken op hun re-tour. Blijkens Schouw & Van der Geest⁶ worden spreken en luisteren steeds minder (expliciet) in het schoolonderzoek opgenomen. Dit duidt op steeds minder expliciete aandacht in de lessen voor deze vakonderdelen.

Een belangrijke oorzaak hiervan kan liggen in het ontbreken van een langdurig leerplan met welomschreven doelstellingen en leerinhouden voor deze vakonderdelen. Bovendien lijkt het voor velen een probleem dat de resultaten bij het onderwijs hierin minder tastbaar en dus minder makkelijk toetsbaar zijn.

Ik vind niet dat we hierin maar moeten berusten en spreek- en luisteronderwijs een zachte dood laten sterven. Zowel op het gebied van het spreken als van het luisteren kan bij 11- tot 15-jarigen veel 'bijgeleerd' worden. Hierbij valt te denken aan:

- het voeren van telefoongesprekken met winkeliers, informanten, autoriteiten, ambtenaren, e.d.;
- het kritisch volgen van en eventueel bijdragen aan de meningsvorming in discussies;
- het kiezen van strategieën in het onderhandelen met iemand.

Om zulk spreek- en luisteronderwijs te kunnen geven, zal minimaal aan twee voorwaarden moeten worden voldaan.

Allereerst zal er bruikbaar werkmateriaal voor een gedegen aanpak van deze vaardigheden moeten worden ontwikkeld. De VON heeft samen met de Vereniging voor Leraren in Leven-de Talen hiertoe reeds een onderzoeks-aanvraag bij de SVO ingediend.

Daarnaast zal voor oefeningen in lees- en luistervaardigheid de mogelijkheid moeten worden geschapen om klassen te splitsen. Tweegesprekken oefenen met 32 leerlingen tegelijk is niet zinvol.

Nederlands: eerst en vooral een communicatievak

Met de eindtermencommissie vind ik dat Nederlands in de eerste plaats een communicatievak is. Dat heeft een aantal ingrijpende consequenties voor ons onderwijs:

- a spreek-, luister-, schrijf- en leesvaardigheidstraining moet de hoofdmoot gaan vormen;
- b taalsituaties die zich buiten de school voordoen, moeten we proberen 'binnen' ons onderwijs te halen om er de vaardigheden in samenhang met elkaar te beproeven;
- c de analyse van taalsituaties moet een regelmatig terugkerend element in onze lessen worden;
- d de aandacht voor de taal als systeem (met name de grammatica) moet ondergeschikt worden.

Daarmee verandert het karakter van ons vak: van een leervak wordt het meer een doe-vak. Misschien is het zelfs wel zo, dat ons vak daarmee enige 'status' zal verliezen. Doe-vakken staan momenteel in het onderwijs niet zo hoog in aanzien. Toch is het belangrijk een keuze te maken. De beschikbare 400 uur geven leraren bepaald niet de gelegenheid om 'alles' te doen.

De eindtermencommissie legt veel nadruk op de taalvaardigheden en op het beschouwen van taalgebruikssituaties. Dit ten koste van het aanleren van de zinsontleding en de woord(soorten)benoeming. Ik ben het met deze keuze eens. Ik wil zelfs nog een stapje verder gaan. Ik zou leerlingen niet alleen willen opleiden tot 'gladde' taalgebruikers (waar het nu op gaat lijken), maar ook tot 'kritische'

taalgebruikers. Dat betekent dat ze ook het vermogen ontwikkelen om manipulatie en propaganda te doorzien, geen machts spelletjes te (laten) spelen en op tijd te zwijgen. Ook dit behoort mijns inziens tot de inhoud van een communicatievak.

Ik realiseer me dat dit van de leraar ook attentie op het gebied van sociale vaardigheden vereist. De meesten van ons zullen in hun opleiding weinig oefening in het onderwijs van deze vaardigheden hebben gehad. Gaat dit 'sociale terrein' tot ons vakgebied behoren, dan zal een goede bijscholing onontbeerlijk zijn.

Nederlands: een vak voor alle leerlingen

Basisvorming is voor alle leerlingen, heeft minister Deetman vanaf het begin betoogd. Maar vervolgens lijken alle door het ministerie ontwikkelde voorwaarden het tegendeel te beogen. Eind van zijn liedje is dat maar 80% een Ibo-b+ - en maar 40% een mavo-d-niveau hoeft te halen (binnen de basisvorming). Voor Nederlands moeten we met zo'n gedachte geen genoegen nemen. Nemen we ons vak serieus, dan moet de 100%-score een streefdoel blijven.

Wel heeft de eindtermencommissie oog gehad voor de speciale problematiek van allochtone en Ibo-leerlingen, getuige paragraaf 4 van het advies. Maar dit heeft niet geresulteerd in enige aanpassing van de eindtermen voor deze groepen; er wordt alleen gesproken over de ontwikkeling van aangepaste leermiddelen en leerplannen. Ik acht 'dit streven' ontoereikend om vol vertrouwen met deze leerlingen in de basisvorming aan de slag te gaan.

Bovendien hebben de commissieleden zich in meerderheid neergelegd bij het aanbrengen van een onderscheid tussen een algemeen en hoger niveau. Ik zal niet ontkennen dat een deel van de leerlingen meer en moeilijker stof aan kan, maar dat verschil is niet zo strikt als de commissie aanneemt. Zo wordt het overtuigen met argumenten gerekend tot een vaardigheid waaraan alleen de leerling van het hogere niveau toekomt. In een dergelijk onderscheid ligt een zekere discriminatie naar kennis en vaardigheid besloten.

Uit de hier besproken opties blijkt, dat we eigenlijk voor een dilemma staan. We zouden alle leerlingen in de basisvorming op een 'maxi-

maal communiaal niveau' willen brengen, maar we beschikken niet over de instrumenten om dat te doen. Bovendien worden de voorwaarden waaronder dit onderwijs moet worden gegeven steeds ongunstiger. (Denk bijvoorbeeld aan het afbouwen van faciliteiten voor het onderwijs aan anderstaligen.)

De logische conclusie is dat onderzoekers eerst de leerwijzen en -middelen moeten ontwikkelen, die leraren (en leerlingen) uit deze problemen helpen.

Niet gelaten, maar geladen

Alles overziend vind ik het de moeite waard om de eindtermenoperatie als een hefboom te hanteren voor beter moedertaalonderwijs. Wij kunnen regering en parlement voorleggen: de hele eindtermenoperatie mislukt, tenzij u instrumenten laat ontwikkelen en u voorwaarden creëert waaronder van deze eindtermenoperatie een vernieuwingsimpuls uitgaat. Alleen dan is een kwaliteitsverbetering te bereiken. In principe bieden de verschillende doelstellingen van de eindtermencommissie Nederlands hiertoe gelegenheid. Wel zal er nog veel moeten gebeuren, waarvoor de verantwoordelijkheid niet zonder meer bij leraren kan en mag worden gelegd.

Samengevat omvat mijn pleidooi drie punten:

- a stel de daadwerkelijke invoering van de eindtermen uit, totdat er voorwaarden en instrumenten zijn gecreëerd waarmee leraren in hun onderwijs werkelijk iets kunnen doen;
- b zet didactische onderzoekers en leerplanontwikkelaars met het veld aan het werk om voor de 'nieuw' op te zetten vakonderdelen bruikbare instrumenten te maken;
- c creëer voorwaarden waaronder leraren bereid en in staat zijn om de hooggespannen verwachtingen over het onderwijs waar te maken. Geef hen hiertoe de gelegenheid door:
  - scholings- en overlegtijd binnen de normale werkuren te laten vallen;
  - het maximum aantal leerlingen per klas voor bepaalde vakonderdelen en voor bepaalde groepen te verlagen;
  - het aantal aan Nederlands te besteden lesuren binnen de basisvorming te brengen van 400 op 500.⁷

Is dit pleidooi realistisch?

De lezer moet dit natuurlijk zelf beoordelen. Ik heb geprobeerd aan te tonen, dat het in ieder geval niet realistisch is om te veronderstellen, dat de voorgestelde eindtermen de kwaliteit van het onderwijs verhogen als er niet aan een aantal voorwaarden is voldaan.

Het is een kwestie van alles of niets. Oefenen leraren, al dan niet via veldverenigingen, scholingsinstituten en vakbonden, voldoende druk uit, dan kan de eindtermenoperatie wel degelijk iets opleveren.

Noten

- 1 Ook als de wettelijke invoering van Basisvorming niet zou doorgaan, verwacht ik dat — zogenaamd omwille van de kwaliteit van het onderwijs — de eindtermen tot het niveau van wet zullen worden verheven.
- 2 Ik ga er gemakshalve van uit, dat er niet te veel landelijke toetsen zullen komen.
- 3 Ik reageer vanuit mijn bemoeienissen met de basisvorming tot nu toe. Vorig jaar ben ik door de Veldadviescommissie Leerplanontwikkeling Moedertaal (VALO-M) gevraagd deel te nemen aan een speciaal ingestelde studietoelating. Deze commissie heet ad hoc subcommissie 'Moedertaalonderwijs en basisvorming'. Met een tiental representanten uit alle delen van het voortgezet onderwijs stellen wij een advies op over de door ons gewenste invulling van het vak Nederlands in de basisvorming en de gewenste leerplanontwikkeling daarvoor. Van haar werkzaamheden zal midden 1989 een verslag verschijnen onder auspiciën van de VALO-M. Secretariaat: Postbus 2061, 7500 CB Enschede.
- 4 Deze doelstellingen zijn te vinden in het advies van de commissie. De volledige titel van het advies is *Advies over de voorlopige eindtermen basisvorming in het voortgezet onderwijs. Deel 8, Nederlands*. Dit advies is opgesteld door de eindtermencommissie Nederlands onder leiding van J.S. ten Brinke. Het advies is verspreid op alle scholen voor voortgezet onderwijs. Zie ook de elders in dit nummer opgenomen concrete doelstellingen.
- 5 Zie het artikel in *Uitleg*, nr 27, 16 november 1988, met als titel 'Communicatie centraal in het moedertaal-onderwijs'.
- 6 Zie L. Schouw & E. van der Geest 'Vijftien jaar schoolonderzoek Nederlands: restauratie en vernieuwing' in: *Moer* 1987/5-6, p. 8.
- 7 In de in noot 3 vermelde studietoelating hebben wij een globale berekening gemaakt van de benodigde lesuren om eindtermen, vergelijkbaar met die van de eindtermencommissie, te realiseren. Voor Ibo-mavo-leerlingen kwamen we op een getal van 500 à 550 uren uit. Voor havo-atheneum-leerlingen zou 400 uur net toereikend zijn.